

CARLES DUARTE

LA INFLUÈNCIA BÍBLICA DINS LA POESIA CATALANA DEL SEGLE XX

La poesia catalana té, en conjunt, un caràcter clarament mediterrani. I el té, si més no, des d'un doble vessant: l'estètic i el moral o religiós. Els ideals estètics mediterranis sovint s'han cercat al món clàssic, que hom sol identificar amb la cultura grega i la llatina, tot i que hi podem afegir la fascinació que provoca l'antic art egipci. Al Mediterrani la inquietud espiritual té com un dels principals exponents Israel, perquè hi conflueixen la religió hebrea, la musulmana i les cristianes, i, en el cas de la poesia catalana, cal fer esment de l'interès que s'hi ha dedicat al món bíblic.

A la poesia catalana del segle XX trobem sovint referències literàries als models grecs i llatins. N'hi hauria prou de citar Carles Riba i Miquel Costa i Llobera per esmentar només dos autors ben representatius. Però també són sovintejades i importants les mostres d'una poesia de caràcter bíblic i religiós. Crec que és oportú de recordar els viatges a Terra Santa de Jacint Verdaguer, Miquel Costa i Llobera i Maria Antònia Salvà, entre d'altres.

Cal dir, d'entrada, que els temes religiosos i l'espiritualitat són presents en molts poetes catalans del segle XX, sobretot de la primera meitat, però, amb més o menys intensitat, durant tot el segle. Em refereixo, per exemple, a Joan Maragall, que, a més del **Cant Espiritual**, és autor, entre d'altres textos, dels **Goigs a la Verge de Nùria** i del poema **Quaresma**, a Miquel dels Sants Oliver -recordem-ne el poema **Montserrat**, a l'escriptora de Lluçmajor Maria Antònia Salvà, a Joan Llacuna -esmentem-ne **Pregàries** dins el llibre **L'espigà a la mà**-, a mossèn Pere Ribot, a l'alguerès mossèn Francesc Manunta, a Antoni Vidal Ferrando, amb el llibre **Calvari**, o a David Jou -destaquem-ne, del llibre **Basilisc**, la part **Coves i nocturns** i, sobretot, els poemes **Pregària**, **Nadal**, **Pasqua**, **Tres àngels** i **Cant Espiritual**, on podem llegir: "Tingue'm, Déu, en Ta mirada en la meva hora de morir".

Dins de la poesia religiosa escau d'assenyalar l'existència d'un grup temàtic ben significatiu: els textos nadalencs. Certament bastaria de recordar aquí el poema **El Pessebre** de Joan Alavedra, que Pau Casals va musicar magistralment. Però en cap cas podem deixar de referir-nos al colpidor poema **Nadal** de Joan Salvat Papasseit, publicat dins

L'irradiador del port i les gavines, als famosos versos de J.V. Foix "Ho sap tothom i és profecia/A cal fuster hi ha novetat" i al seu llibre **Onze Nadals i un Cap d'Any**, al poema **Vigília de Nadal** de Marià Manent, a **Les nadales i Grèvol i molsa** de Tomàs Garcés, al tendríssim poema de Ponç Pons **Nadal de 1963** ("Déu havia nascut/ però jo no sabia/que fos tan important"), a **Dues nadales i una sardana** del llibre **Els asfòdels** del poeta alguerès Rafael Caria o al poema **Nadal** i a la prosa poètica **Nadala** del gran escriptor Jordi Sarsanedas.

Ara bé, al costat de la poesia pròpiament religiosa, n'hi ha una altra que reflecteix la interrogació sobre Déu i una tensa reflexió sobre la relació entre l'ésser humà i Déu. Entre els autors catalans del segle XX, n'hi ha alguns que han assumit amb una admirable intensitat aquest gran tema. Es tracta, entre d'altres, de Miquel Bauçà (als llibres **Cants jubilosos** -recordem-ne **La faç de Déu**-, **Els cans resaven** i **Una bella història**), Màrius Sampere (amb obres tan extraordinàries com **La cançó de la metamorfosi**, **La taula i les estrelles** o **Demiúrgia**, d'on els versos: "damunt el palmell de la paciència infinita,/retorno pausadament a la identitat oblidada,/dic, com abans de baixar,/beneït Tu, de Qui sóc jo!") o Blai Bonet, el poeta de Santanyí que ens va deixar el mes de desembre de 1997, una de les veus més personals de la poesia catalana del segle XX (amb llibres com **Cant espiritual** o **L'evangeli segons un de tants**, on podem llegir: "El futur d'aquest home és el Senyor. Que digui/ el que vulgui qui parla per callar-se el que ens passa./ Vull dir el Senyor concret, demòcrata de mot,/ que fa municipal l'eternitat").

D'una espiritualitat ben diferent és Agustí Bartra, que duu a terme un esforç sorprenent i reeixit per construir una poesia mitològica que té lligams evidents amb el món bíblic. Agustí Bartra és autor de llibres com **L'evangeli del vent**, que no és pròpiament un llibre bíblic, o **Ecce homo**, compost d'onze elegies existencials i una cançó final. Bartra ens hi diu, amb uns mots que reflecteixen una visió del món propera al panteisme: "Crec necessari advertir que el déu, tan present en algunes parts de les Elegies, no ha d'interpretar-se en cap sentit dogmàtic religiós, ni mitològic: representa l'esperit de la vida total".

Són nombrosos i rellevants els poetes catalans del segle XX que han incorporat ocasionalment personatges o referències bíbliques dins la seva obra. Em refereixo, posem per cas, a Joan Oliver "Pere Quart", en el seu poema crític sobre Judit, la vídua virtuosa que mata el general Holofernes i allibera així la ciutat de Betúlia, dins el llibre **Les decapitacions** o a Ramon Xirau, als seus llibres **Graons**, en què Déu i alguns personatges bíblics esdevenen sovint tema i matèria del llibre, sobretot al poema que duu per títol **M'illumino d'immenso**, el cèlebre poema

del llibre **L'allegria** d'Ungaretti, on Xirau inclou referències a Jeremies i a Job, i **Natures vives**, on trobem els personatges bíblics Esther, Judit i Rut, i al poema **Job?**.

En aquest punt inevitablement he d'esmentar la meua pròpia obra, on figura una trilogia poètica que, amb el nom de **Triptic hebreu**, agrupa els llibres **Cohèlet**, basat en l'Eclesiastès, **Ben Sira**, inspirat en l'**Eclesiàstic**, i **Qumran**, escrit tenint presents els textos -bíblics o no- que formen part dels manuscrits de la Mar Morta. En conjunt l'obra, publicada arran del cinquantè aniversari del descobriment dels manuscrits a les coves de Qumran, té com a punt de partença el món de Qumran i el sentiment religiós de la comunitat escindida dels essenis que hi vivia, però el posa en contrast amb la forma d'entendre el món de l'ésser humà d'avui.

Dins la poesia valenciana del segle XX, cal esmentar Xavier Casp, amb llibres com **¿On vaig senyor?** o **Jo també tinc set** (serveixi com a exponent el poema **Variacions sobre un tema d'Isaïes**) i Maria Beneyto, autora de llibres com **Ratilles a l'aire** i poemes d'inspiració religiosa com **Recerca** o **Hereus**.

Ara bé, quan parlem d'influència bíblica dins la poesia catalana del segle XX cal que ens aturem a tractar de dos grans poetes: Josep Carner i Salvador Espriu.

Carner és sens dubte un dels poetes més representatius i influents de la literatura catalana contemporània. Doncs bé, són força els qui consideren que el cim més alt de la seva obra és **Nabí**, un extens poema lírico-narratiu escrit entre Hendaia, Beirut i París, en una bona part durant la Guerra Civil, i publicat en català a Buenos Aires l'any 1941, clandestinament a Barcelona l'any 1947 (amb data de peu d'impremta de 1938), en castellà l'any 1940 a Mèxic i en francès l'any 1959.

Inspirat en l'episodi bíblic del profeta Jonàs, revela indirectament la seva experiència i la seva inquietud religioses i les crisis provocades per la mort de la seva primera esposa, la xilena Carmen de Ossa, l'any 1935 i la Guerra Civil.

Carner s'hi refereix al Déu personal, exigent, humà, que elegeix els seus intèrprets (**Nabí** vol dir intèrpret) i del qual hom no pot escapar. El llibre té deu cants i 1365 versos, i és d'una magnífica riquesa de lèxic, de rimes, de metàfores i d'imatges: "Al primer traspuntar d'un ventós solixent/d'alta cella vermella,/ al jaç de ginesteres es mou espessament/Jonàs, sota el fibló d'un manament: /-Vés a l'esclat de Nínive, trasheda cada orella,/retruny per la ciutat: / "Jo, Iahvè, sé la vostra malvestat: / de tant de pes la meua destra s'ha cansat"-".

Però Salvador Espriu és l'autor català la vinculació del qual amb el món bíblic es manifesta d'una forma més persistent al llarg de la seva

obra literària. Alguns dels seus llibres són plens d'imatges i de simbologies hebrees. Posem per cas la designació de Sepharad que Espriu aplica a la Península Ibèrica a **La pell de brau** o, dins el mateix llibre, les referències al temple.

Recordem la passió literària precoç d'Espriu per la Bíblia, que es concreta en el seu primer llibre, **Israel. Bocetos bíblics**, un text escrit en castellà i publicat l'any 1929. Sembla que l'enorme interès d'Espriu per la Bíblia neix, si més no en part, com a fruit d'una reacció davant de l'anticlericalisme del seu pare, el notari Francesc Espriu i Torres.

Espriu va estudiar a fons no tan sols la Bíblia, sinó també el món de la **Càbala**, el **Zohar (Llibre de l'Esplendor)**, les construccions del qual (per exemple, els sets palaus: "Amb lent dolor esdevé somni fosc/aquella llum dels altíssims palaus") apareixen d'una forma recurrent en l'obra d'Espriu. A Catalunya existeix una gran tradició d'estudi de la Càbala, i jueus catalans anaven a escoles talmúdiques occitanes medievals. Escau esmentar expressament el prestigiós jueu gironí del segle XII Nahmànides.

Al teatre d'Espriu hi ha una peça d'una clara inspiració bíblica: **Primera història d'Esther**: Esther i el seu oncle Mardoqueu impedeixen l'execució dels plans del primer ministre Aman de destruir els jueus que vivien al regne d'Asucr. Aquesta obra constitueix de fet una mitificació de la seva infantesa a Arenys de Mar (Sinera), on havia quedat impressionat per sets gravats francesos que hi havia a casa de la seva tia i que il·lustraven episodis de la història d'Esther. D'altra banda, com en el cas de **Nabí**, s'hi pot intuir una influència de les circumstàncies polítiques i una voluntat d'oferir un missatge cívic: "Atorgueu-vos sense defallences, ara i en créixer, de grans i de vells, una almoïna recíproca de perdó i tolerància. Eviteu el màxim crim, el pecat de la guerra entre germans. Penseu que el mirall de la veritat s'esmicolà a l'origen en fragments petítissims, i cada un dels trossos recull tanmateix una engruna d'autèntica llum". Espriu troba a la Bíblia una font de reflexió sobre la condició humana, que fonamenta i expressa d'una forma adequada el to certament escèptic i desesperançaç de la seva obra ("Ara algú ho ha comprès,/però aviat, de seguida,/tothom coneixerà/que som del tot perduts") En aquest aspecte Espriu recorre sovint a dues de les obres que més netament exemplifiquen aquest estat d'ànim: l'Eclesiastès ("Vanitat de vanitats. Tot és vanitat") i el llibre de Job ("Que mori el dia que em va veure néixer"): "vaig davallar per esglaons de pedra/al clos recinte de llises parets/i avanço sol a l'esglai del llarg crit/que deia per les voltes el meu nom".

A **Les cançons d'Ariadna**, un dels llibres més heterogenis d'Espriu, en què el poeta combina la sàtira mordaç, la reflexió lúcida i el

poema cívic, trobem sovint cites bíbliques (salmos,...). Per exemple al poema **En aquest Nadal, lliçó d'un vell profeta**, poema de 1963, Espriu parteix de la cita de Jeremies: "Curen la ferida del meu poble a la lleugera, dient: "Pau, pau!", i on és la pau?" i acaba el poema així: "i jo escolto i miro i cerco, i no hi ha pau enlloc".

Però si el món bíblic apareix ara i adés a **Les cançons d'Ariadna** (esmentem també al poema **Els tres reis d'Orient**), això mateix succeeix a **El caminant i el mur**, incloent-hi les referències a un Déu que es burla i es riu sarcàstic de la condició humana, el Déu de Job: el poema **Ix, Ixa, Elí, Elis!**, i el pessimisme desesperançat de **No revénen les aigües, ni a Meribà**: "Oh, les aspres,/desolades paraules/que Déu no escolta,l'àrid/esforç d'aquest meu poble/sense esperances d'aigua,/sense demà".

I la presència bíblica és també evident a **Cementiri de Sinera**, que s'inicia precisament amb una cita de l'Eclesiastès: "I totes les filles de la cançó seran humiliades", a **Mrs. Death** (esmentem-ne els poemes **El Governador** i **Cel de Jerusalem**), i a **La pell de brau**, un llibre ple de referències a Israel ("Car prou sabem que molts/ som encara escampats/en el vent i en la peregrinació/ de la Golah"), amb un ferm i persistent missatge cívic "Escolta, Sepharad: els homes no poden ser si no són lliures" o "Fes que siguin segurs els ponts del diàleg". Espriu s'hi basa en el nom de Sepharad per designar la Península Ibèrica, un nom d'una colònia d'exiliats esmentada al llibre d'Abdies ("i els exiliats d'Israel que són a Sefarad ocuparan les ciutats del Nègueb") i que a partir del segle VIII esdevé la denominació hebrea habitual per a la Península Ibèrica. En llibres posteriors Espriu reprendrà el nom de Sepharad ("Trenta diners, a Sepharad,/són una grossa quantitat", dins **Setmana Santa**).

A la poesia catalana del segle XX hi ha, doncs, una profunda inquietud espiritual, que sovint troba el seu origen i el seu camí d'expressió en el món bíblic. La Bíblia constitueix alhora un formidable corpus literari, ple de moments d'un gran lirisme, i un codi religiós nascut a tocar del Mediterrani, espai geogràfic que contribueix decisivament a configurar les referències més constants de la literatura catalana.

Espero que aquests mots, que no he escrit, ni de bon tros, amb la voluntat de presentar exhaustivament els testimonis de la influència bíblica en la poesia catalana del segle XX, hagin servit, si més no, per posar en relleu la dimensió real d'aquesta important influència.

Carles Duarte i Montserrat